

Professor: Lighed er forudsætningen for det enkelte menneskes frihed

Med den udvikling velfærdssamfundet har taget, er der ingen tvivl om at lighed må have den højeste prioritet.

GRUNDBEGREBER. »Frihed og lighed har været i karambolage gennem hele velfærdsstatens opbygning«, skriver professor Claus Bryld. Foto: JAN UNGER (arkiv)

af **CLAUS BRYLD**

- *Lighed er i virkeligheden forudsætningen for det enkelte menneskes frihed*
- *Meningen med lighed er at gøre det muligt for det enkelte individ at udfolde sig som menneske*
- *Ønsket om øget ulighed italesættes nu også uden skam i den offentlige debat*
- *Den store fortælling om socialismen er afløst af en række mindre fortællinger, men med en kerne, der i sin essens minder om den store*

Frihed og lighed hører sammen, selv om nogle gerne vil sætte dem i modsætning til hinanden ved at hævde, at jo større lighed, jo mindre frihed.

Det gælder bl.a. de fleste liberalister i dag, hvad enten de kalder sig neoliberale eller ej. Som neoliberalismens fader, Friedrich Hayek, diplomatisk udtrykte det: »Vi må se i øjnene, at bevarelsen af den individuelle frihed er uforenelig med en fuld tilfredsstillende af den fordelingsmæssige retfærdighed«.

Men det er ikke nogen tilfældighed, at de to begreber frihed og lighed sammen med broderskabet blev formuleret i sammenhæng under den franske revolution.

De er ingredienser i opbygningen af demokrati. Begrebet broderskab er lidt diffust og må jo heller ikke hedde det længere, nu hedder det fællesskab eller solidaritet. Men hvis man i dag skal vægte de to afgørende begreber – frihed og lighed – er der ingen tvivl om, i hvert fald for mig, at det vigtigste af de to er lighedsbegrebet.

Trods faretruende tendenser til indskrænkning af den personlige frihed gennem terrorlovgivningen og andet, som det for nylig er påvist i en bog af Jacob Mchangama, er frihedsfordringen opfyldt på de fleste områder, og det politiske demokrati er ikke truet, i hvert fald ikke i Vesteuropa. Hvorimod kravet om lighed – lige muligheder for alle – halter bagefter.

Men lighed er i virkeligheden forudsætningen for det enkelte menneskes frihed. Og lighed eller stræben efter lighed kræver i modsætning til neoliberalisternes begreb om staten en stærk stat med en stor og velfungerende offentlig sektor. Og altså en stat, der intervenserer i økonomien.

I en lille og lidt oversat bog af den italienske jurist og politiske filosof Norberto Bobbio – der døde i en høj alder i 2004 – med titlen 'Højre og venstre. Årsager til og betydning af en politisk skelnen', der udkom på dansk i 1995, skriver Bobbio:

»Tilhængere af lighedstanken kan man altså med god ret kalde dem, der – selvom de er ganske klar over, at menneskene er både lige og ulige – lægger vægt på det de har fælles og mener at det er det bedste grundlag at bygge et harmonisk samfund på; modstandere derimod er de der, ud fra samme kendsgerninger, mener at det er vigtigt at bygge på menneskenes forskelligheder, hvis man vil opnå et harmonisk samfund.

Det drejer sig i sidste ende om definitive valg mellem modsætninger hvis egentlige oprindelse det er svært at sige noget om. Men det er netop modsætningen mellem disse definitive valg der, efter min mening, bedre end noget andet kriterium karakteriserer de to modstående grupperinger vi traditionelt kalder venstre og højre«.

»På den ene side står de der mener at menneskene er ens og lige i højere grad end uens og ulige, på den anden side de der mener det modsatte«.

Bobbio understreger dog, at lighed ikke er ensbetydende med ligemageri. At stræbe efter lighed – og det kan altid kun blive en stræben; et endeligt mål kan ikke nås – er ikke det samme som at stræbe mod, at alle skal have det samme eller have nøjagtig de samme rettigheder.

Det er altid den beskyldning, de borgerlige fremsætter, når venstrefløjen taler om lighed. Men der er stadig ulighed i rettigheder, når det gælder f.eks. voksne og børn; børn har ikke valgret. Fremmede har heller ikke samme rettigheder som indfødte, men kan erhverve dem ved at opfylde bestemte kriterier. Det er ikke i sig selv i strid med lighedstanken.

Når man taler om lighed, drejer det sig nemlig om at besvare spørgsmålene om, mellem hvem der skal være lighed, hvad der skal være lighed til og ud fra hvilket kriterium. Det er også det, den politiske debat i høj grad drejer sig om.

Tag et nyligt eksempel. VK-regeringen satte en overgrænse på 3.000 kr. for fradrag i faglige kontingenter mod først at love, at også arbejdsgiverne skulle have en overgrænse for bidrag til deres foreninger. Men så løb regeringen fra det sidste, så den manglende fradragsret kun gælder for fagforeningsmedlemmer.

Oprindeligt gik man altså ud fra noget, der lignede ligebehandling, men som blev vendt til en ulige behandling mellem mere eller mindre sammenlignelige grupper.

Det skæve forhold er i øvrigt ikke blevet ophævet af S-R-SF-regeringen, der på de fleste områder har fortsat den gamle regerings politik og ikke lader til at tage regeringsgrundlagets og i øvrigt det socialdemokratiske principprogramms krav om lige muligheder for alle særlig alvorligt.

Ja, i en kronik i Politiken sidste år skrev fire ledende socialdemokrater oven i købet, at fordelingskampen ikke længere skulle have førsteprioritet.

Kravet om lighed er ikke det samme som ligemageri, som nogle socialistiske grupperinger historisk har været talsmænd for. Det ville være et abstrakt og tendentielt totalitært lighedsbegreb.

Meningen med lighed er at gøre det muligt for det enkelte individ at udfolde sig som menneske; en vis form for lighed er i virkeligheden det, der muliggør forskelligheden mellem mennesker, fordi den i udgangspunktet giver dem lige vilkår, som de så kan udfylde på forskellig vis.

For Karl Marx var definitionen på et socialistisk samfund jo, at »enhver yder efter evne og modtager efter indsats«; her er det samme tankegang, der ligger til grund, mens formlen for kommunismen var, at »enhver yder efter evne og modtager efter behov« – et krav, der lyder mere romantisk end realistisk.

Begrebet lighed er med andre ord relativt, ikke absolut (og det er i øvrigt det samme med frihedsbegrebet), og synet på lighed, respektive ulighed, vil også ændre sig med tiden, med samfundsudviklingen.

Hvad der blev betragtet som lighed i 1800-tallet bliver i dag anset for at være ulighed, f.eks. det at valgretten og valgbarheden var begrænset til mænd og kun til mænd med egen husholdning. Det var i virkeligheden det, som i en vigtig bog af Anette Faye Jacobsen har fået navnet 'husbonddemokrati'.

Den politiske rettighed, også efter grundlovene i 1849 og 1866, var nemlig knyttet til husstanden, som blev repræsenteret af husbonden, og ikke til det enkelte individ; det fulgte med andre ord ikke parolen 'Et menneske, en stemme', som vi mener i dag, når vi taler om politisk demokrati.

Men siden indførelsen af den almindelige valgret har presset for større lighed mellem mennesker tilsyneladende været uimodståeligt.

Især efter Anden Verdenskrig har de tre vigtigste årsager til ulighed og forskelsbehandling, nemlig klassetilhørsforholdet, racen eller det etniske og kønnet, været til konstant debat og forandring.

Efter lange og seje kampe er kvinderne gradvis blevet (nogenlunde) ligestillet med mændene; raceskellene er, i alt fald juridisk, blevet fjernet de fleste steder – tænk dels på USA, dels og mest markant på Sydafrika – og klasseforskellene er blevet om ikke udjævnet så mildnet gennem opbygning af velfærdsstater eller socialstater, som man taler om i Europa.

En vældig historisk bevægelse for større lighed; det vi i dag kalder universalisme, har været i gang, og bortset fra fascismen og kommunismen er det først i de senere år, der er fremtrådt en modbevægelse, som i dag står relativt stærkt i Europa og især i USA, og som politisk går ind for en neoliberal politik med en mindre stat og en større privat sektor. Og som også er begyndt at legitimere ulighed og diskrimination på forskellige områder.

Herhjemme bliver denne modbevægelse repræsenteret af de borgerlige partier af forskellig afskygning, naturligvis først og fremmest af Dansk Folkeparti med dets åbent diskriminatoriske politik over for flygtninge og indvandrere. Men ønsket om øget ulighed italesættes nu også uden skam i den offentlige debat og ligger jo implicit i den økonomiske politik, der bliver ført, f.eks. skattereformen.

Vi står altså i en situation, hvor universalismen er under angreb, ligesom velfærdsstaten er det. Det er også længe siden, venstrefløjen havde direkte appel til lønarbejderne.

Problemet i dag er ikke, at venstrefløjen ikke vil repræsentere arbejderne, men at den næsten helt er holdt op med at henvende sig til dem, og at de fleste arbejdere ikke kan identificere sig med dem, der siger, at de vil repræsentere dem politisk. Politik er blevet til noget for djøf'ere eller folk, der satser på en politisk karriere gennem partiernes ungdomsorganisationer.

Der er dog ingen tvivl om, at venstrefløjens politikere rent faktisk gerne vil repræsentere også arbejderne – der i de senere år for manges vedkommende er gået over til Venstre og Dansk Folkeparti – og delvis gør det gennem den politik, de fører. Men den neoliberale tidsånd har øjensynlig været for stærk; i hvert fald står regeringen nærmere ved den neoliberale linje end ved den keynesianske.

I dag er enhver regering naturligvis oppe imod det frie markeds kræfter, der nu udfolder sig på globalt plan.

Og det er her, sammenstødet sker: Hvor velfærdsstaten byggede på nationalstaten med dens ydre og indre regulering, magter arbejderpartierne ikke opgaven under den globale kapitalisme, med en dereguleret finanssektor og et arbejdsmarked, hvor en polsk håndværker vil gå for 60 kr. i timen, mens en dansk skal have over 400 kr., inklusive mestersalæret. Og hvor masser af job flytter ud til Østeuropa eller Asien.

Det er nogle objektive forhold, arbejderpartierne skal prøve at takle, men hvor løbet på mange måder allerede er kørt. Fagforeningernes medlemstal rasler ned, organisationsprocenten bliver lavere og lavere – den er vel nu på 0. 60-efterlønnen angribes af hele etablisementet, dagpengeperioden halveres, førtidspensionen svækkes, fagforeningskontingentet kan ikke længere fradrages fuldt ud, arbejdsformidlingen er overdraget til kommunerne osv. – alt sammen tilbageskridt for fagbevægelsen/arbejderbevægelsen.

Hvis vi graver lidt dybere og ser på den historiske udvikling herhjemme, kan vi på venstrefløjen se en udvikling fra krav om demokrati og socialisme, forstået som statens overtagelse af produktionsmidlerne – et krav, der allerede holdt op i 1930'erne – til krav om et samfund med lige muligheder for alle, som blev den nye målsætning efter cirka 1960.

Det er det, der har stået i de socialdemokratiske principprogrammer lige siden, og det er en stræben, som hele venstrefløjen støtter – fra dens højrefløj med de radikale, for man kan også tale om fløje inden for fløjen – til dens venstrefløj med Enhedslisten. Den store fortælling om socialismen er afløst af en række mindre fortællinger, men med en kerne, der i sin essens minder om den store.

Venstrefløjens idé – og her tænker jeg på det, der i hvert fald samler Socialdemokraterne, SF og Enhedslisten – om det chancelige samfund må siges at være et rimeligt alternativ til ideen om offentlig overtagelse af produktionsmidlerne, som har vist sig urealiserbar overalt, i hvert fald på dette tidspunkt i historien.

Men skabelsen af et samfund med lige muligheder for alle kræver lige så store eller måske endda større samfundsændringer end et rent statsdirigeret samfund. Lige muligheder eller chancelighed kan jo ikke kun gælde i udgangspunktet eller som en engangsmulighed for den enkelte – det er den liberalistiske tanke – men må være en bestandig chance for hver enkelt, uanset hans/hendes udgangspunkt og nuværende situation.

Ideen er dybest set lige så revolutionær eller utopisk, om man vil, som tanken om det statssocialistiske samfund, da mennesker – deres fysiske og psykiske habitus ufortalt – fødes ind i vidt forskellige vilkår og rammer for deres opvækst. Derfor er en politik, der først og fremmest sigter på økonomisk vækst, slet ikke nok til at gøre menneskers vilkår lige; der kræves i lige så høj grad en kulturel, uddannelsesmæssig, bolig-mæssig, miljømæssig osv. indsats.

Og ikke mindst kræves der for mig at se en engagering af mennesker i forvaltningen af deres egne livsomstændigheder, som kun kan opnås ved dybtgående ændringer af ledelsesforholdene, sådan at mennesker bliver medansvarlige ikke kun for samfundets politiske liv, men også for det økonomiske, begyndende med deres egen arbejdsplads.

Deltagelsessiden ved demokratiet har venstrefløj, og her tænker jeg især på Socialdemokratiet, ikke gjort ret meget ved, og i de seneste år har der oven i købet bredt sig en elitær opfattelse, som også er i tråd med neoliberalismen, af, hvordan offentlige foretagender skal ledes, med stærkt chefstyre, konkurrence og neddrolede rettigheder for de ansatte.

Universitetsloven fra 2003, som Socialdemokratiet var med til at vedtage sammen med de borgerlige partier, er et godt eksempel.

Man burde gå den modsatte vej og give brugere og ansatte større indflydelse. Det drejer sig i det hele taget om at give det direkte demokrati og dermed civilsamfundet større og ikke mindre magt. Erhvervslivet vil hovedsagelig forblive på private hænder, men der bør være en stærkere samfundskontrol af det end den, der nu er tale om, ikke mindst af finanssektoren.

Den offentlige sektor bør selvfølgelig heller ikke bringes til at fungere som et marked, i hvert fald ikke uden en stærk modmagt fra de ansatte og brugere, der bliver berørt af det.

De rent økonomiske kriterier, som politikere og djøf'ere her tænker i, f.eks. taxameterprincippet, egner sig ikke til styring af en lang række samfundsspørgsmål, der f.eks. har med medbestemmelse, kvalitet eller moral at gøre.

Under alle omstændigheder er demokratisering i dybden stadig et uopfyldt mål, og her har venstrefløj en stor opgave, både på det nationale og det internationale plan.

<http://pol.dk/2041451>